

הרב ברוך פסח הכהן מנדלסון
ר"מ במתיבתא ע"ש מרשה שטרן

בענין האי מאן דשדא סיכתא לאתונא

איתא בגמ' שבת (עד:),

אמר רב אחא בר רב עזריא האי מאן דשדא סיכתא לאתונא [פירש"י שהשליך יתד לח לתנור חם ליבשו שיתקשה] חייב משום מבשל. פשיטא מהו דתימא לשרורי מנא קא מיכוין [פירש"י לחזק ואין כאן בישול] קמ"ל דמירפא רפי [פירש"י ע"י חום האור והמים שבתוכו יוצאין ולאחר שיצאו מימיו, קמיט, מתקשה וכי רפי ברישא הוי בישול] והדר קמיט. אמר רבה בר רב הונא האי מאן דארתח כופרא [פירש"י שהתיך זפת] חייב משום מבשל פשיטא מהו דתימא כיון דהדר ואיקושא [פירש"י חוזר ומתקשה] אימא לא קמ"ל.

ופירש הר"ן (לב. בדפי הרי"ף ד"ה חייב משום מבשל) דרבה בר רב הונא מחדש "שאע"פ שחוזר ומתקשה ואין הבישול ניכר בו אפ"ה חייב משום מבשל."

ותימה דלפי"ז מלאכה שאינה מתקיימת חייב, ויש משנה מפורשת להיפך (קב:): דרק כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקיימת בשבת חייב.

וצריך לומר כמש"כ האגלי טל (מלאכת אופה סק"ט אות י) שמלאכה זו יוצא מן הכלל דהוא דומה להיתוך מתכות שבמשכן שג"כ מרפה והדר מתקשה, ואע"פ שהרפוי אינה מלאכה המתקיימת, זה רק פועל שהוא אינה מלאכה חשובה ולכן אינו אב, אבל עדיין הוא תולדה וחייב, ע"כ תוכן דבריו.

אבל עדיין קשה, דחידוש זה כבר נלמד ממימרא דרב אחא בר רב עזריא דלעיל, דחייב משום דרפי ברישא, אע"פ דהדר קמיט, וצ"ע.

ועיין ברמב"ם (הל' שבת פ"ט ה"ו), וז"ל,

המתוך אחד ממיני מתכות כל שהוא או המחמם את המתכות עד שתעשה גחלת הרי זה תולדת מבשל. וכן הממסס את הדונג או את החלב או את הזפת והכופר והגפרית וכיוצא בהם הרי זה תולדת מבשל וחייב. וכן המבשל כלי אדמה עד שיעשו חרס חייב משום מבשל. כללו של דבר בין שריפה גוף קשה באש או שהקשה גוף רך הרי זה חייב משום מבשל.

ועוד עיין בלחם משנה שם שדייק מסוגיא הנ"ל וז"ל,

משמע דבסיכתא אי לאו דרפי בתחילה לא הוה חייב, ואיך כתב (הרמב"ם) שבכל מקום שהקשה גוף הרך שחייב. וי"ל דהוא סובר דכל דבר לח שמתבשל אע"פ שמתקשה חייב משום בישול דומיא דאופה, ומה שאמרו בסיכתא שהוא כלי אדמה לפי דעתו ז"ל הפירוש מהו דתימא שאינו עושה שום מלאכה שהרי הם חזקים הם מתחזקים יותר, קמ"ל שחייב על הבישול מפני שבתחלה האש מרפה אותם ונעשה לח ואח"כ מקשה אותם ומש"ה חייב, אבל לעולם דבכל דבר לח חייב בקישויו.

ולכאורה, ומשמע מדבריו שיש מחלוקת בין רש"י להרמב"ם אם קישויי דבר לח ע"י אש הוי בישול. ואפשר להסביר מחלוקת זו ע"י המחלוקת ראשונים בגדר דאבות מלאכות. הרמב"ם כתב (הל' שבת פ"ז הל' ב, ג),

כל אלו המלאכות וכל שהוא מענינם הם הנקראין אבות מלאכות כיצד הוא ענינן אחד החורש או החופר או העושה חריץ הרי זה אב מלאכה שכל אחת ואחת מהן חפירה בקרקע וענין אחד הוא. וכן הזורע זרעים או הנוטע אילנות או המבריך אילנות או המרכיב או הזומר כל אלו אב אחד הן מאבות מלאכות וענין אחד הוא שכל אחת מהן לצמח דבר הוא מתכוון.

והקשה הכ"מ בשם הרמ"ך דאם כל אלו אבות הם אמאי מונה המשנה רק ל"ט מלאכות. ועוד הקשה מגמ' שבת (צו): דרק מלאכת המשכן חשוב אב, ולא מבריך ומרכיב וכו' דלא הוי במשכן. ועוד צריך להבין מה המחלוקת בין הרמב"ם ור"ח דכתב, וז"ל, שמעי' מינה שאלו השנויים במשנתנו חשובין אבות והשאר הן תולדות, עכ"ל.

הר"ח והרמב"ם נחלקו ביסוד גדר אב מלאכה. הר"ח סובר אב מלאכה היא דוקא הדוגמאות הממשי הפרטי שהיה במלאכת המשכן שהם היו הדוגמאות האידיאלי של מלאכת שבת.

הרמב"ם סובר שאין דוגמא ממשי שנקרא אב מלאכה, אלא שיש סוג של איזה מלאכה שיכול לעבור בכמה אופנים שהצד השווה ביניהם הוא שדומים בתכלית ובפעולה. מלאכת המשכן הוי רק אחד מכמה דוגמאות באיזה סוג מלאכה שיהיה. ולכן הרמב"ם מונה רק ל"ט אבות מלאכות שהם דוגמה לל"ט סוגים שונים, אבל הוא ג"כ רושם כמה מלאכות אחרות בשם אב מלאכה שהם "כענין אחד" וסוג אחד עם מלאכת המשכן.

ועיין בפירוש המשניות להרמב"ם דכתב, וז"ל,

ואלו האבות כולם דמיונות (נ"ל דהיינו דוגמאות) והוא כי אמרם קוצר הוא מאבות מלאכות וכמו כן כל התולש צמח מחובר לארץ כשכוונתו באותו דבר שתולש כמי שאורה תאנים או בוצר ענבים או חובט זיתים כל אחד מאלו המלאכות לא נאמר בהם שהן תולדות קוצר אבל הוא קוצר ממש כאשר לא נאמר במי ששחט כבש או שור שהוא תולדות השוחט או במי שבשל תבשיל מן התבשילין שהוא תולדות האופה אבל הוא אופה עצמו, וכו'. וכל אלו האבות שמנה מפני זה קראם אבות כמו שימושן במעשה המשכן שזכר אותן הכתוב בשם מלאכה, וכו'.

דהיינו כמ"ש לענ"ד דשיטת הרמב"ם הוא דהמשנה מונה האבות מלאכות שהיה במשכן, אבל הם רק דוגמאות לל"ט סוגים מלאכות דהוי ג"כ נקראים אבות.

ולכן יש לחקור אצל בישול בשבת דילפינן מסממנים שבמשכן. האם הלימוד ממשכן הוי יסודי ומגדר צורת המלאכה, כמו שיטת הר"ח, ולכן רק מה שמרפה ע"י האש, דומיא דסממנים, הוי בגדר בישול, כמ"ש רש"י. או דילמא הלימוד ממשכן הוי לאו דוקא, כיון שמשכן בעצם רק דוגמה לכל סוג המלאכה, כשיטת הרמב"ם, ולכן אפשר לומר דגדר בישול כולל גם מה שמתקשה ע"י האש, כמ"ש הרמב"ם.

אבל באמת אי אפשר לומר שרש"י חולק על שיטת הרמב"ם, דהוא בעצמו כתב (עד. ד"ה חביתא, בסוגיא דהאי מאן דעבד חביתא חייב משום שבע חטאות, ואחד מהן על בישול) "ומצרפו בתוכו [דהיינו בתוך הכבשן] הרי מבשל". א"כ, למה רש"י אינו לומד את הסוגיא דסיכתא כמו הלח"מ בשיטת הרמב"ם.

ותירץ הספר מנחת אריאל (אות כו) דרש"י סובר דסיכתא הוי עץ קשה דנעשה רך מחמת המים שבתוכו, ונתקשה כשמתחמם ע"י האור כיון שיצא המים, אבל העץ בעצם אינו נתקשה ע"י האור כלל, ולא חשיב מקשה דבר לח, ולא מיקרי מבשל. משא"כ בחבית שהתנור פועל לעשות גוש קשה מטיט - זה מיקרי מבשל.

ומקשו כמה מתלמידי שיחיו, דא"כ לרש"י מה הרפוי להעץ שמחייב לשיטתו משום מבשל. הלא המים יצא ע"י האור, אבל העץ בעצם אינו שונה. וצ"ע.

ולאחר העיון נלפע"ד לתרץ דרש"י סובר דהרפוי והבישול הוא במים ולא בעץ כלל. עיין היטב בדברי רש"י על מירפי רפי דמשמע קצת כזה, ויותר משמע כזה בפירש"י על הרי"ף (עם הגהות הב"ח אות ט), וז"ל, דמירפי רפי ע"י חום האור והמים חמין שבתוכו וכו'. (אע"פ שהוא מסיק "ובעמוד פירש בענין אחר"). ובאמת הובא בכמה אחרונים דמבואר בדברי היראים (סי' ק"ב ס"ק כח) דהחיוב הוא משום בישול המים. ולכן תירוץ הגמ' הוא דנהי דיש לו כוונה לחזק העץ, אבל זה אינו מבשל, ורק כיון שיש לו ג"כ כוונה לבשל המים שבתוכו הוא חייב.

ולכן אפשר להסביר מה החידוש של רבה בר רב הונא לשיטת הרמב"ם ולשיטת רש"י. הרמב"ם לפי הלח"מ סובר שחידש רב אחא בר רב עזרא דיש בכלל קישוי הסיכתא, שהוא כלי אדמה לפי דעתו, שני

תהליכים (הא' שהאש מרפה אותה ונעשה לח, והב' שמקשה אותה) ועל הקשוי הוא חייב, שהוא מלאכה שמתקיים. ורבה בר רב הונא חידש שאפילו על הרפוי חייב, אע"פ שהוא מלאכה שאינו מתקיים.

ולרש"י, רב אחא בר רב עזירא מחדש שכשהוא רוצה לחזק הסיכתא של עץ יש לו ג"כ כוונה לבישול המים, ופשוט שזה בישול שמתקיים. ורבה בר רב הונא חידש אח"כ שאפילו ריפוי שאינו מתקיים חייב משום מבשל.